

Per Måhl

Vad kan vietnamveteranerna lära oss om människans natur?

Det är påfallande ofta jag möter välutbildade människor (dvs lärare) som anser att människan innerst inne tänker på sig själv. Eftersom jag själv anser att mycket talar emot detta hamnar jag i diskussioner liknande den nedan återgivna. Men först sammanfattar jag mina teser i punktform, vilket förhoppningsvis gör det lättare att följa med i svängarna.

Mina teser

1. Egoism bör endast hänvisa till *medvetna avsikter*, vilket medför att våra handlingar ibland är egoistiska, ibland inte. Detta öppnar vägen för att diskutera vilken vikt egenintresset bör ha i våra liv.
2. Egoism bör inte hänvisa till *omedvetna motiv*, eftersom detta medför att inga iakttagelser räcker för att påvisa att vi faktiskt ofta handlar oegoistiskt.
3. Standardargumenten för "omedveten egoism" kan kritiseras enligt följande:

a) Barnbeteende. Att barn är mer egoistiska än vuxna kan ifrågasättas. Även om det vore sant att barn är egoistiska, återstår att visa att vuxna behåller egoismen. En hel del barnbeteende lämnar vi ju för gott. Att dra slutsatser om människans natur utifrån iakttagelser av barn verkar omöjligt eftersom barn beter sig olika i olika kulturer.

b) Freud och psykoanalysen. Den psykoanalytiska synen på människan ger inget stöd för att vi är egoister. Vi kan handla i strid med våra medvetna eller omedvetna drifter. Delar av vår traderade moral kan också vara omedvetna. Psykoanalysens dynamiska syn på människan tillskriver inte någon ålder (= barndomen) eller personlighetsnivå (= Detet) mer naturlighet.

c) Darwin och utvecklingsläran. Utvecklingsläran ger inget stöd för att människan är egoistisk. Sociala djurs förmåga att offra sig för andra är snarast ett stöd för motsatsen.

d) Kristendomens inflytande. Att kristendomen till synes predikat en icke-egoistisk moral och misslyckats är inget stöd för att människan är egoistisk av naturen. I stället pekar mycket på att västerländsk kultur uppfostrat till egoism. Vad vi uppfattar som *naturligt* avspeglar i själva verket *kultur*-bundna värderingar. Just benägenheten att tolka barn, djur, medmänniskor och oss själva egoistiskt är skäl att misstänka att vårt kulturella självmedvetande är falskt.

Dialog — (jag börjar)

— Jag kan ge flera exempel på att både du och jag är villiga att avstå ifrån personliga fördelar för att andra ska få det bra.

— Javisst, men då vill vi ju det.

— Vad menar du?

— Vi avstår ifrån personliga fördelar därför att vi mår bra av det, dvs vi är egoister.

— Hur jag mår, har väl inget att göra med om min moral är egoistisk eller inte?

— Jo. Du skaffar dig förstås en moral som ger just dig maximal tillfredsställelse i livet. Och det är egoism.

— Så du menar att alla är egoister oavsett vilken moral man har?

— Om man bara går tillräckligt djupt!

— Så det är ingen skillnad mellan Mahatma Gandhi och Adolf Hitler i moraliskt avseende.

— Nej, inte i grunden. Båda hade sin tro. Gandhi var hindu och icke-våld var bara en förutsättning för hans frälsning. Han jobbade för sitt eget egoistiska mål.

— Men låt säga att du ber att få låna pengar av mig. Jag har det lite knapert, men eftersom du är min vän så lånar jag ut pengarna.

— Och går därifrån nöjd och glad med en fjäder i din moraliska hatt.

— Nej det är inte alltid jag gör. Jag kanske ångrar mig och undrar om jag varit lite blåögd och dum.

— Du kanske var dum?

— Ena gången mår jag bra efter att ha lånat ut pengar. Andra gången mår jag dåligt. Vad har det med egoism att göra?

— Den gång du mår dåligt har du gjort en felkalkyl.

— För att vara egoist måste jag alltså *medvetet* ha planerat att må bra efteråt.

— Javisst, du trodde att du skulle känna dig nöjd, men missbedömde situationen.

— Men jag håller inte med dig i exemplet med pengarna. När jag funderar på om jag ska låna ut pengar eller inte kalkylerar jag inte medvetet hur jag ska må efteråt. Jag kan till och med tänka mig att ta vissa negativa konsekvenser för andras skull.

— Du lurar dig själv.

— Men du? Planerar du medvetet att må så bra som möjligt?

— Kanske inte. Men vi är uppfostrade till att dölja våra verkliga motiv. Vi inbillar oss ofta att vi offrar oss för varandra när vi i själva verket förverkligar oss själva.

— Nu påstår du att vi ibland, till synes, offrar oss för andra. Jag påstår detsamma. Läser man Gandhis skrifter kan man studera hans icke-egoistiska motiv för sina handlingar. Hur vet du att vi allihop lurar oss själva? Hur vet du att vi även i dessa fall har dolda egoistiska motiv?

— Det finns mycket som talar för det, t ex uppfostran.

— Vad menar du?

— Se på barnen. De är ju jämförelsevis opåverkade av kulturen. De är kvalificerat egoistiska, roffar åt sig leksaker, bevakar sina prylar m m.

— Jag vet inte om jag håller med dig. Mina döttrar är mest omväxlande givmilda och egoistiska, ungefär som jag själv. Men varför skulle barnens beteende säga oss något om vad som är naturligt för vuxna?

— De har inte lärt sig att spela den sociala teatern ännu. De har inte förträngt den förbjudna egoismen.

— Nu driver du tesen att det barn gör avslöjar människans verkliga natur. Men barn kissar på sig också.

— Lägg av.

— Skämt åsido. Jag menar att barn gör en massa saker som vi *inte* uppfattar som uttryck för människans natur. Och som vi inte tror att vuxna önskar eller vill undermedvetet resten av livet.

— Du vet mycket väl att jag menar att vår kristna fostran förtränger vår ursprungliga egoism.

— Men kinesiska barn lär ju bete sig annorlunda.

— Det är möjligt att man lyckas indoktrinera barn tidigare och effektivare i Kina.

- Eller så är våra barn mer indoktrinerade.
- Men ta Freud. Barndomen är den viktigaste tiden i våra liv och avgör vår framtida personlighet. Barnen genomgår samma psykiska utveckling oberoende av kultur.
- Men Freud upphöjer inte barnens moral till den naturliga?
- Inte? Han anser att människan drivs av lustprincipen. Vårt yttersta motiv är alltid att tillfredsställa våra drifter. Denna egoistiska grund är ofta omedveten. Alltså, vi är omedvetna egoister.
- Människan styrs inte alls enbart av sina drifter enligt Freud. I så fall hade han aldrig haft några patienter. De kom ju till honom för att de *inte* styrdes av sina drifter utan följde den borgerliga moralen, dvs styrdes av sina överjag.
- Så blev de psykiskt knäckta också. Det är väl ett strålande bevis på vad som är naturligt.
- Inte alls. Freud förutsätter att människan kan välja mellan att följa sina drifter eller avstå från detta på olika sätt t ex genom sublimering. Det har inget med naturlighet att göra.
- Men visst borde vi leva ut våra drifter? Vi skulle definitivt må bättre om vi gjorde det.
- Ja, men det har inget med egoism att göra. Jag tror att en sexualpositiv uppfostran måste vara mindre egoistisk än vår. Vi uppfostras i konkurrens och prestation. Inget av detta befrämjar sexlivet.
- Men konkurrens och prestation är bara logiska följder av vår egoism. Och egoism i den meningen är en förutsättning för utveckling. Utan dessa drivkrafter hade vi inte utvecklats som vi har gjort.
- Darwin alltså. Utvecklingen skulle kräva att vi var konkurrensinriktade, prestationshysteriska egoister?
- Överdriv inte.
- Detta är väl ändå rätt långt ifrån din tidigare tes att vi uppfostras att döla vår egoism.
- Inte alls. Kristendomen har alltid förnekat darwinismen. Du är väl ändå inte "evolutionist"?
- Det är alltid svårt med utvecklingsläran. Vad säger den egentligen? Om vi ser till utvecklingen av nya arter är det alldeles klart att sociala djurs framgångar har berott på deras förmåga att offra sig för andra i gruppen.
- Det är väl också en sorts egoism. Man ser till gruppens bästa.
- Kom inte med "gruppeggoism". Det betyder ju att man avstår egna fördelar till andras förmån. Det kunde lika gärna kallas "grupp-

altruism". Utvecklingsläran formuleras alltid med olika ideologiska övertoner. Mao skulle förmodligen ha fått den till att solidaritet mellan människor är avgörande för framgång. Om Darwin hade varit kvinna och vi levt i ett matriarkat skulle känslomässiga kvaliteter inom familjen vara avgörande för framgång.

— Du förnekar alltså att vår uppfostran förtränger vår naturliga egoism.

— Javisst. Vår uppfostran är i högsta grad egoistisk och förtränger vår naturliga offervilja. Vi vill i grunden vara snällare mot varandra än vad vi faktiskt är.

— Så Nietzsche har fel. Kristendomen har aldrig haft ett förvekligande inflytande i västerländsk kultur?

— Nej, kristen moral har aldrig varit annat än läpparnas bekännelse och ett alibi. I skydd av denna "högtstående" moral kunde vi gå över lik, vilket vi också bokstavligen gjort ifrån 1500-talet till idag.

— Det kan ju vara sant.

— Vilken påverkan vi utsätts för avspeglas i våra uppfattningar om vad som är *naturligt*, *inte i hur vi uppfattar vår egen kultur*.

— Det är väl ändå att vända upp och ner på det mesta.

— Får jag påminna dig om ett aktuellt exempel som jag har funderat mycket på. Med beteendemodifikation lyckas man i USA "naturalisera" känsllosamma, medlidande 18-åringar så att de blir känslökalla rasister. Dessa "naturliga" ungdomar sänds ut till naturtillståndet där djungelns lag råder. De mördade asiatiska kvinnor och barn och fick verkligen uppleva "kampen för tillvaron". När de återvände efter sitt förlorade krig hade samhällets chefsideologer tagit sin hand ifrån dem. Det hurrades inte. De fick inga medaljer. Men vad skulle det kunna betyda om vi var naturliga egoister? Dessa ungdomar blev ju lyckligen befriade ifrån vår ytliga kulturella puts. De borde vara mer naturliga och självförverkligade än vi andra. Och facit? Bland vietnamveteranerna har hälften begått självmord, andra är missbrukare, psykiskt förstörda eller oförmögna till normalt mänskligt liv. Detta tror jag lär oss mycket om människans natur. □